

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

ENVIRONMENTAL ASPECTS OF LAND USE LAW

Кашкіна В.А., студентка II курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Литовченко М.О., студент II курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню питань щодо екологічних аспектів права землекористування. Автори акцентують увагу на тому, що на сьогодні суттєвого значення, для подолання проблеми в галузі землекористування, мають екологічні аспекти права землекористування, які охоплюють правові норми та принципи, що спрямовані на збереження, відновлення та раціональне використання земельних ресурсів з урахуванням екологічної безпеки та стійкості природних систем. У статті досліджуються основні екологічні аспекти землекористування, до яких, в першу чергу, відносяться: раціональне використання земель, відновлення земель, охорона земель.

Зазначено, що раціональне використання земель можна розглядати як систему заходів, спрямованих на забезпечення ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів. Наголошується, що важливими аспектами раціонального землекористування є оптимізація використання земель під різні види діяльності, а саме: сільське господарство, лісове господарство, промисловість тощо.

Підкреслено, що відновлення земель є важливим напрямом у праві землекористування, оскільки передбачає відповідні заходи, що забезпечують поліпшення якісного стану земель та відновлення їх екологічної функції. Зазначено, що одним із головних завдань охорони земель є збереження землі як найважливішого компонента навколишнього середовища і природного ресурсу. Підкреслюється, що заходи щодо охорони земель відіграють ключову роль у покращенні якісного стану земельних ресурсів, оскільки вони спрямовані на збереження та відновлення родючості ґрунтів, запобігання деградації та забрудненню земель, а також підтримку екологічної стійкості території.

У процесі дослідження наголошується, що екологічні аспекти права землекористування відіграють ключову роль у забезпеченні сталого розвитку, сприяють збереженню та відновленню земельних ресурсів, створюючи екологічно сприятливі умови для життя населення та розвитку економіки країни.

Ключові слова: відновлення земель, охорона земель, землекористування, раціональне використання, збереження земель.

The article is devoted to the study of issues related to environmental aspects of land use law. The author emphasizes that today the environmental aspects of land use law are of significant importance for overcoming the problem in the field of land use, which include legal norms and principles aimed at preserving, restoring and rational use of land resources, taking into account environmental safety and sustainability of natural systems. The article examines the main environmental aspects of land use, which include, first of all, rational use of land, land restoration, and land protection.

It is noted that rational land use can be viewed as a system of measures aimed at ensuring efficient and environmentally sound use of land resources. The author emphasizes that important aspects of rational land use include optimization of land use for various types of activities, namely, agriculture, forestry, industry, etc.

It is emphasized that land restoration is an important area of land use law, since it provides for appropriate measures to improve the quality of land and restore its ecological function. It is noted that one of the main tasks of land protection is to preserve land as an essential component of the environment and a natural resource. It is emphasized that land protection measures play a key role in improving the quality of land resources, as they are aimed at preserving and restoring soil fertility, preventing land degradation and pollution, and maintaining the environmental sustainability of territories.

The study emphasizes that the environmental aspects of land use law play a key role in ensuring sustainable development, contribute to the conservation and restoration of land resources, and create environmentally favorable conditions for the population and the development of the country's economy.

Key words: land restoration, land protection, land use, rational use, land conservation.

Сучасний стан земельних ресурсів більшості території України характеризується як напружений, а в окремих випадках кризовий, при цьому із тенденцією до погіршення. Це суттєво ускладнює соціально-економічний розвиток країни та її регіонів, негативно впливає на ландшафтне і біологічне різноманіття, а також на здоров'я і якість життя населення [1].

Згідно Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р., основна причина такого становища полягає в нераціональному використанні земельно-ресурсного потенціалу держави, погіршенні якісного стану та зниженні продуктивності земель, неврегульованості зміни характеру функціонування землі як засобу виробництва в умовах ринку, відсутності єдиної державної системи охорони земель [1].

Як констатує І. В. Ігнатенко, нагальною проблемою на сьогодні є екологізація землекористування, оскільки антропогенний вплив на землю та інші природні комплекси, який постійно зростає, вимагає значних зусиль з відновлення властивостей землі. Незважаючи на еколого-економічну спрямованість землеустрою, для розвитку раціонального землекористування на сьогодні пріоритет має екологічна складова як один із напрямів

вдосконалення раціонального використання та охорони земель, передусім, сільськогосподарського призначення. Для сучасного стану землекористування характерний розвиток процесів деградації земель, який знижує ефективність землеробства та розширює території, екологічний стан яких є кризовим. Для урбанізованих територій розповсюдженим є руйнування ґрунтового покриву, забруднення та захламлення земель різними відходами. При цьому, заходи щодо запобігання негативним процесам відповідають ступеню та розмірам їх прояву, що пов'язано, перш за все, зі зниженням обсягів фінансування на екологічні цілі [2, с. 122].

Для покращення якісного стану земельних ресурсів України необхідно впровадити низку комплексних заходів, орієнтованих на охорону, відновлення та збереження земель.

Отже, суттєве значення, для подолання зазначеної проблеми, мають екологічні аспекти права землекористування, які охоплюють правові норми та принципи, що спрямовані на збереження, відновлення та раціональне використання земельних ресурсів з урахуванням екологічної безпеки та стійкості природних систем. Ці аспекти забезпечують баланс між використанням землі для господарських потреб та її охороною, обмежуючи діяльність, яка може призвести до деградації ґрунтів, забруднення,

ерозії або знищення природних екосистем. Основні екологічні аспекти права землекористування включають: раціональне використання земель, відновлення земель, охорону природних територій, охорону земель тощо.

Відповідно до Земельного кодексу України [3] раціональне землекористування є одним із завдань земельного законодавства (ст. 4 ЗКУ), крім того, забезпечення раціонального землевикористання та охорона земель це принцип земельного законодавства (ст. 5 ЗКУ).

Необхідно зазначити, що згідно ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4] використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з дотриманням обов'язкових екологічних вимог, одним із яких виступають раціональне і економне використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій.

При цьому, як у земельному, так і в екологічному законодавстві відсутнє визначення поняття раціонального використання.

У науковій літературі представлено різні підходи до визначення раціонального використання земель та природних ресурсів.

Так, на думку вчених раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їхнє ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання з одиниці площі максимальної кількості продукції за найменших затрат праці та коштів [5, с. 152].

З цього приводу В. Л. Мунтян зазначав, що принцип раціонального та ефективного використання природних об'єктів відображає економічний аспект екологористування, закріплений у законі. Зазначений принцип, на думку вченого, проявляється в прагненні досягти максимального ефекту від господарського використання природних ресурсів із мінімальними витратами, водночас уникаючи економічної та екологічної шкоди [6, с. 135].

Отже, раціональне використання земель можна розглядати як систему підходів і заходів, спрямованих на забезпечення ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів. При цьому, важливими аспектами раціонального землекористування є оптимізація використання земель під різні види діяльності, а саме: сільське господарство, лісове господарство, промисловість тощо.

Таким чином, раціональне землекористування дозволяє збалансувати потреби екології та економіки, забезпечуючи стійкий розвиток та збереження земельних та інших природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Наступний екологічний аспект права землекористування це відновлення земель.

На сьогодні, відновлення земель є важливим напрямом у праві землекористування, оскільки передбачає відповідні заходи, що забезпечують поліпшення якісного стану земель та відновлення їх екологічної функції. В першу чергу, відновленню підлягають землі, які зазнали деградації, забруднення та інші пошкодження. Крім цього, у зв'язку з воєнними діями відбувається забруднення ґрунтів, руйнування ландшафтів, знищення природних екосистем тощо, все це має серйозні та негативні наслідки для земельних ресурсів.

Т. В. Лісова відновлення земель розглядає як законодавчо забезпечену систему заходів, спрямованих на повернення землям їх первісного якісного стану, погіршеного через дію антропогенних або природних (стихійних) чинників, втраченої здатності виконувати ними певні функції, що випливають з їх основного цільового призначення, належного стану порушених земель шляхом здійснення їх рекультивативної, консервації земель деградованих і малопродуктивних, меліорації земель та інших заходів, передбачених законодавством [7, с. 95].

Таким чином, відновлення земель як екологічний аспект права землекористування це комплекс заходів, спрямованих на відновлення екологічного стану земельних ресурсів, які зазнали деградації, забруднення та інші пошкодження.

Для покращення якісного стану земельних ресурсів важливу роль мають заходи щодо охорони земель. Відповідно до ст. 162 Земельного кодексу України, охорона земель – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Згідно ст. 22 Закону України «Про охорону земель» система заходів у галузі охорони земель включає: державну комплексну систему спостережень; розробку загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель; документації із землеустрою в галузі охорони земель; створення екологічної мережі; здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель; економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів; нормування [8].

Заходи щодо охорони земель відіграють ключову роль у покращенні якісного стану земельних ресурсів, оскільки вони спрямовані на збереження та відновлення родючості ґрунтів, запобігання деградації та забрудненню земель, а також підтримку екологічної стійкості територій. Крім того, заходи з охорони земель створюють умови для сталого використання земельних ресурсів, збереження продуктивного потенціалу ґрунтів та підтримки екологічної стабільності, що є важливим для довготривалого соціально-економічного розвитку.

Проте, з іншого боку, сучасний стан земельних ресурсів свідчить про недостатню ефективність системи заходів у галузі охорони земель.

На жаль, у своїй більшості правові положення вказаних складових охорони земель не реалізуються. Причини тому різні – корумпованість системи, незацікавленість контролюючих органів, відсутність чіткої правової бази, недостатня методична підготовка, недооцінка значення екологічних та економічних чинників. Особливо можна виділити відсутність документації із землеустрою, якою визначаються обмеження (обтяження) у використанні земель, заходи щодо їх охорони та поліпшення, обов'язкові для власників земельних ділянок та землекористувачів [9].

Крім того, відповідно до Закону України «Про охорону земель» об'єктом особливої охорони держави є всі землі в межах території України, а система заходів у галузі охорони земель єдина для всіх категорій земель. Закон не встановлює якихось конкретних вимог, які стосуються забезпечення охорони окремих категорій земель, проте частково приділяє увагу охороні земель при здійсненні господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення, охороні земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земель водного фонду тощо. Утім, така «увага» носить фрагментарний характер, не враховуючи відповідні особливості, які притаманні кожній категорії земель [10, с. 155].

Отже, на нашу думку, інститут охорони земель потребує удосконалення, крім того, розвиток інституту охорони земель є необхідним для забезпечення збалансованого використання та збереження земельних ресурсів.

Висновки. Таким чином, екологічні аспекти права землекористування відіграють ключову роль у забезпеченні сталого розвитку, сприяють збереженню та відновленню земельних ресурсів, створюючи екологічно сприятливі умови для життя населення та розвитку економіки країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text>
2. Ігнатенко І.В. Актуальні правові проблеми формування екологічно орієнтованого землекористування як складової стратегії сталого розвитку. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 121-127.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2#w1_1
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12?find=1&text=%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB#w1_1
5. Бочко О.І. Питання раціонального використання земельних ресурсів в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2010. № 17 (1). С. 151-155.
6. Мунтян В.Л. Правові проблеми раціонального природокористування : монографія. Київ. Вид-во Київ. ун-ту, 1973. 184 с.
7. Лісова Т.В. Деякі актуальні питання правового забезпечення відновлення земель. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 90. С. 94-103.
8. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
9. Охорона земель як стратегічна ціль. Аналітичне видання «Юрист & Закон». 2016. №43 (389). Рубрика «Компетентна думка» URL: <https://artius.ua/novini/statti/ohorona-zemel.html>
10. Шарапова С.В. Охорона земель та інших природних ресурсів у процесі землевикористання. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 151-159.